

تعارف

۲۰۰۱ء خواجہ فرید دے وصال دا سوواں سال ہی تے اہیں سال نوئل پرائز کوں شروع تھئیں وی ہک صدی پوری تھی۔ سرائیکی وسیب وچ وی ایں صدی وچ بہوں ساریاں ٹھیں بدلین، وسوں دا ڈکھ بدلے۔ رسماں ریتاں تے خیالات وی بدلین۔۔۔ پر ایں پوری صدی وچ خواجہ فرید دی شاعری دی سک نہیں بدلی۔ اے شاعری وسوں تے اونڈیشیں واسیں نال ڈکھ سکھ دی بھائیوال رہ گئی اے۔

خواجہ فرید جیڑا سلامیہ یونیورسٹی بہاولپور دی طرفوں سو سالہ جشن فرید دیاں تقریبات (اکتوبر ۱۹۹۸ء) دے بعد خواجہ فرید دی تفہیم دا ہک نواں عمل شروع تھیا جیڑا ۲۰۰۱ء وچ عروج تے بجیا۔ ڈھیر ساریں اداریں وانگوں سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور وی ایں سال ترے ڈھہواری صد سالہ جشن فرید دیاں تقریبات ملھایاں۔

انہیں تقریبات وچ ہک بیٹھک 'خواجہ فرید قومی سیمینار' دی وی ہی۔ ایں بیٹھک وچ جیڑا ہمے مقالے پیش تھے اے کتاب انہیں مقالیں دا مجموعہ ہے۔ انہیں مقالیں دے لکھاری سرائیکی ادب تے خواجہ فرید دے حوالے نال وسیع مطالعہ رکھیندن۔ انہیں دی تحقیق دے زاویے تے

میدان نورنگلے ہن پر فریدیات دے حوالے نال اے اساڈے اکوں نویاں
طاقتیاں کھلیندن۔

کتاب دے پہلے حصے وچ چار سرائیکی تے ڈو جھ بھانگھیں وچ
ڈوں اردو مقالے شامل ہن۔ پہلے مقالے وچ فریدیات دے مشہور ماہر
سئیں محمد اسلم میٹلے ہو ریں صوفی احمد جان فریدی دی کتاب 'مجالس الفرید'
نال اساڈی جان سجان کرائی اے۔ میٹلا سئیں 'فریدیات' دے میدان وچ
بہوں ساریں خیالی نظریات کوں سو جھل کیتے تے نویں موضوعات تے
حوالہ جات سامنے گھن آئن۔ انہیں دی اے تازہ دریافت وی خواجہ فرید
دی حیاتی تے شاعری دی جان سجان دے حوالے نال بہوں اہم ہے۔ محمد
اسلم میٹلا داناں سرائیکی شاعری تے انٹائیہ نگاری دے حوالے نال وی
جامل سجاتل ہے۔

ڈو جھ مقالے 'خواجہ فرید تے سماجیات' دے مصنف تے 'فریدیات'
دے سینکے عالم سئیں محمد حیات چغتائی دا ہے۔ انہیں ترے ماہی 'سرائیکی'
بہاؤپور دے حوالے نال 'فریدیات' دی تاریخ کوں سو جھل کیتے۔ خاص
طور تے انہیں دی بہلو گرافیکل محنت ایں موضوع تے کم کرن آلیں کیتے
ہمیش یا دگا رراسی۔ کلام فریدی تفسیم دے حوالے نال انہیں داکم ان ٹل
ہے۔ خواجہ فریدی شاعری دے سماجی منظر نامے، فلورا، فانا، تے روہی
دی تفسیم انہیں سائنسی انداز وچ کیتی اے۔ انہیں دے قلم وچ ہک محقق دی
سجیدگی تے غیر جانبداری دا وصف ہے جیرہ حاضروری حوالہ جات دی تائید
وی اکوں رکھیندے۔

ترسجھا مقالہ شعبہ اردو اسلامپہ یونیورسٹی بہاؤپور دے استاد ڈاکٹر

میاں مشتاق احمد سیکس دا ہے شعر فنی تے فرید فنی دا ہک خاص ذوق رکھیندن۔ خواجہ فرید دے دیوان دے اردو تراجم تے انہیں بہوں سوہنا کم کیے جیندے کجھ حصے چھپ چکیں۔ سرائیکی ادبیات دا بہوں سوہنا ذوق رکھیندن۔ ایں مضمون وچ انہیں دیوان فرید دی تفہیم کیے شخصی طریقہ ورتے۔ او خواجہ فرید دے محبوب دے جسمانی سراپے تائیں رسائی دی سک کریندن تے اوندے وچوں ہک تصویر بنیندن۔ جیڑھی ہک حیاتی سریر یا تجربے وچوں لکھدی اے۔ اے خواجہ فرید دے خالص انسانی عشق تائیں رسائی دی کوشش ہے۔ خواجہ فرید کنیں پہلے دی سرائیکی ادبی روایت بارے انہیں دی رائے قابل غور ہے۔

’اللہ میلے ول سنگ یارا‘ دے مرتبہ دا مقالہ ’پٹ انگریزی تھانے دیوان فرید دی ہک کافی دے حوالے نال خواجہ فرید دے زمانے دے تاریخی، سیاسی تے سماجی حالات بارے ہک جائزہ ہے۔ ایں حوالے نال اے پہلا تفصیلی مقالہ ہے۔

اردو حصے وچ ڈوں مقالے ہن پہلا مقالہ سیکس ڈاکٹر محمد سلیم ملک دا ہے جیڑھے پنجاب یونیورسٹی لاہور وچ شعبہ اردو دے استاد ہن۔ انہیں دے انشائیں دے مجموعے ’جھلار‘ کول اکادمی ادبیات پاکستان دی طرفوں خواجہ فرید ایوارڈ وی ملیا۔ اے سرائیکی نثر دی ہک سوانہی کتاب ہے خواجہ فرید دی شخصیت تے انہیں دا اے مقالہ ایں موضوع تے انہیں دے مطالعے دا فکر انگیز تخلیقی اظہار ہے ایں بہوں سوہنے مقالے وچوں ہک ادھ گالھ آکھی وی ہے جیندے اُتے بیاوی سوچن دی لوڑ ہے اٹھیں ورہیں دی حیاتی وچ خواجہ فرید دا پو ماہ کنیں وچھوڑا یا تہمی دا ڈکھ،

بیان کریندیں ہوئیں ڈاکٹر صیب دا خیال اے جو ایں قیماںہ کلمہہے دا
اظہار خواجہ فرید دی حیاتی وچ کلمہہے تے گوشہ نشینی دی صورت وچ تھیا۔
اواکوں لکھدن جو: 'اس طرح ان کی شاعری میں بے بسی، بے کسی اور
زندگی کی بے ثباتی کے جو مضمون ملتے ہیں انہیں اُن کی ذات کے اس تناظر
میں دیکھا جاسکتا ہے۔' ڈاکٹر صاحب دے ایں جملے دا مطلب پک نال
اے نہ ہوسی جو دیوان فرید، مایوسی یا کلمہہے دی شاعری ہے۔

اے خواجہ فرید دی ذات دا پک اہم پہلو ہے۔ خواجہ فرید دی
شاعری وچ ذات دے ایں اظہار دی صورت بے ہوسی، بے کسی تے زندگی
دی بے ثباتی یا مایوسی کو جنم بخش ڈیندا۔ دیوان فرید دا مجموعی تاثر ایں غم کوں
پک وڈے کاساتی غم وچ ونا کراہیں امید دے نویں ڈیوے بلیندے۔
دیوان فرید دا مطالعہ کرن آ لے اکثر محقق سسی نال متعلق ایں کافی
کوں خواجہ سیں دی حیاتی وچوں سمجھدن تے خود خواجہ سیں کوں وی اینیں
کرداریں وچوں سسی دا کردار ڈھیر پسند ہئی۔

جڈاں جاہم پا کر جھولی
کر وین ڈتی ما لولی

پہلوں پیت نہ پئی چو ما دی وت ہوت بلوچ نہ راہی
میں مٹھوی جاون لا دی ہم بخت سڑی ڈکھ رولی
پر خواجہ فرید دی اکھ وچ حیات تے کاسات دیاں بیاں رمزاں وی
ہن، کئی بیاں منزلاں وی ہن جیڑھیاں نشاہ تے سو جھل ہن۔ جتھاں ہج
کراہیں ایں وی تھیندے جو:

سوہنے یا رہنل دا ہر جائیں حضور

ڈاکٹر سلیم ملک سرائیکی ادبی روایت دے حوالے نال لکھدن جو: ذرا سوچیے تو سہی خواجہ سے پہلے ہماری شاعری میں رکھا ہی کیا تھا؟ کون اس زبان کو جانتا تھا؟ کیا علمی تو قیر تھی اس زبان کی۔ کیا یہ اپنے چمن میں سبزۂ بیگانہ کی طرح نہ تھی؟ غیروں سے کیا شکوہ اسے اپنے بھی منہ نہ لگاتے تھے۔‘

سرائیکی ادبی روایت بارے اتفاق نال ایہا رائے ڈاکٹر میاں مشتاق ہو ریں وی لکھی اے جو: ’خواجہ فرید توں پہلے سرائیکی شاعری کول کیا ہا؟‘

خواجہ فرید دے پچھوں سرائیکی وسوں دی جیڑھی وڈی صوفیانہ تے شعری روایت کھڑی اے اونکوں اصلوں بھکا سٹن نال خواجہ فرید دی شاعری ودھ گھٹے نہیں تھیوئی۔ بابا فرید کنیں علی حیدر تے سچل تائیں سو جھلے دی جیڑھی بیڑھ واہندی رہ گئی اے تے دمو در کنیں لطف علی تے چراغ اعوان تائیں جیڑھا قصہ ٹردا رہ گئے او سبھ سرائیکی وسوں تے اوندی زبان دی جمالیات دے شاعرانہ اظہار دیاں جاگدیاں جیندیاں گواہیاں ہن۔ عربیاں فارسیاں تے سرکار دربار کنیں پرے وسوں وچ سرائیکی شاعری ہی سرائیکی زبان دے ہوون دی مضبوط گواہی ہئی جیڑھی روز ڈھاڑی لوکیں نال ہنڈوی ہئی۔ ’دیوان فرید‘ تاں شاہ حسین کنیں بلھے شاہ تے شاہ لطیف تئیں سندھ وادی دی ادبی روایت دا وی بہوں سوہنا تسلسل اپنے نال رکھیندے۔ خواجہ فرید دی کافی دارنگ رس تے بھاگ سپاگ کتھائیں دور تئیں پوری سندھ وادی دی وسوں تے اوندی شعری روایت وچوں اپنا درشن ڈیندے۔ اے راتے رات کھبھی آلی کار زمین وچوں نہیں پھنیا ایں بوٹے دیاں پاڑاں بہوں پرے تائیں ویندین، ایندیں پھلیں وچوں

ا ہیں دیس دی روایت دی خوشبو کشید تھئی کھڑی اے۔

چھیکووی مقالہ کوئو چوں سرائیکی تے اردو زبانیں دے عالم تے لکھاری سئیں امداد نظامی ایں سیمینار دے موقعے تے پھیا ہئی۔ او خود کہیں مجبوری سبب نہ آسکھیے۔ اے ایں کتاب وچ 'خاص سوکھڑی' دے طور تے شامل ہے۔ سئیں امداد نظامی تمغہ امتیاز رکھیندن۔ ریڈیو تے ٹی وی دے میڈیا تے بہوں سارے کم کرن دے سوا او ہک سوہنے شاعر تے نقاد ہن۔ خوشدل دیں ڈوہڑیں دا منظوم ترجمہ سرائیکی ادبی حوالے نال انہیں دا نشا برکم ہے۔ 'فریڈیا ت' نال انہیں دی دلچسپی خاص ہے۔ اے مقالہ علم نفسیات دے حوالے نال خواجہ فرید دے مطالعے دے سائنسی پہلو نشا بر کریندے۔ او نفسیاتی سنسی خیزی اکوں اپنے دھیمے مزاج نال خواجہ فرید دی ذات تے فن دیاں پراناں کھلیندن۔ او چتویندن جو: 'کلام فرید کے کسی ایک پہلو کو الگ کر کے مطالعے کا عمل بے معنی..... گمراہ کن اور خطرناک بھی ہے۔ اے مقالہ تھہم فرید وچ خاص اہمیت رکھیندے تے ایں موضوع تے یادگار مقالہ راہسی۔ ایں تحفہ خاص نال کتاب دا انت تھیندے تے چھیکووی وچ صد سالہ تقریبات دی رپورٹ شامل ہے۔

سرائیکی ادبی مجلس دے صدر سئیں محمد حیات چغتائی، جنرل سیکریٹری سئیں ریاض سندھڑ، نائب صدر سئیں حاجی مشتاق احمد تے ناظم تقریبات سئیں حفیظ الرحمن دی توجہ تے محبت دا جھورانت آں۔ انہیں لوکیں دی دلچسپی سو یوں 'فریڈیا ت' دے حوالے نال مجلس خصوصی اعزاز دی مستحق ہے۔

جاوید چانڈیو